

II

בשונה שבה תפסו נביאי התנ"ך את רוב הרחובות, חיפשי כתובת ברחוב שלמה המלך. "מה, גם הוא בנביאים?" השיבה לי זקנה בפיאה נכרית כבדה, מצבע נחושת.

מרצה שדיברתי איתה בזירגון, הכינוי הישן לשפת יידיש, ביקשה שארים מהמדרכה את המיחם הרחב, ושאלך אחריה עד כיכר השבת, שם מגעילים כלים לפסח. עד שאמצא את רחוב שלמה המלך, הרהרה בקול, מוטב יהיה, שקודם אתפוס מצווה לפני החג. החתן שלה, למשל, אמר לי, רודף אחרי מצוות כל ימיו.

"הוא מלא בהן, הוסיפה, לא בלי התרברבות, וסברה שאם לי היה כדאי מאוד להיפגש איתו.

אחרי שסיפרה על החתן שלה ביקשה שאספר לה משהו על עצמי. אבל לא יכולתי לעשות שני דברים כאחד. לשאת את המיחם על כתפי ולדבר. ממילא לא היתה שומעת מילה. בגלל ההמולה מסביב. והיה עלי להזהר שלא אדורך על מישהו, ושאישי לא ידרוך עלי.

הזקנה צדקה. כי כל השכונה התרוצצה בחוף עסוקה ברדיפה אחרי מצוות. גם אלה שלא התרוצצו, עסקו בתורה. עברתי ליד שני יהודים, שעמדו כרס לכרס, והתווכחו על איזה סוגיה בגמרא. לולא המיחם הרחב על כתפי, יכולתי בקלות לעבור מתחת הכרסים שלהם.

זינקתי הצידה ופיניתי דרך לעגלה עמוסה בחבילות מצות, שנידרדרה במורד התלול של הרחוב. שלושה בחורי-ישיבה רדפו אחרי העגלה ובפני העיניים שלי, לשניות ספורות בלבד, התנופפו ציציות ופיאות ארוכות בגוונים שונים.

לפי הקולות שבקעו מחלון פתוח של יחדרי נישתי שהנערים משננים שם את שירי השירים על פי הניגון הישן שזכור לי עוד מימי היחדרי שלי. העברתי את המיחם לכתף השנייה והמשכתי לזמר את הניגון של היחדרי. שיר — איין געזאנג, זמר אחד כזה — זימר לו צדיק או חכם או נביא, אבל שיר השירים שר צדיק בן צדיק, חכם בן חכם, נביא בן נביא — הוא שלמה המלך.

ואז נזכרתי, שעלי עוד לחפש את הרחוב שלו בשכונה העסוקה בהכנת החג. אולם בינתיים הגענו לכיכר השבת, וכשהינחתי את המיחם על המעקה מול בנק לאומי, פשוט כדי לתפוס נשימה, מצאתי את ההזדמנות לספר לזקנה עם פאת הנחושת, גם משהוא על עצמי. הבנק מולנו ושלושת הבנקים האחרים בכיכר השבת, שהיו מלאים לקוחות באותה שעה. הזכירו לי שגם אני נתתי פעם עצות מתי ואיפה כדאי להשקיע כספים ואילו מניות לרכוש בבורסה התל-אביבית.

"גם דולרים?" שאלה הזקנה ולאור תשובתי החליטה, שאם כך הדבר, ודאי שכדאי לי לפגוש את החתן שלה.

שאשכח את רחוב שלמה המלך, כי החיפוש שלי אחריו, כך סברה, הוא לשווא. אבא שלו, דוד המלך, גן עדן של אור עליו, זכה כבר לאיזה רחוב בירושלים, אבל הבן שלו — ספק, ולכן, ישתלם לי, אחרי שנגיעל את המיחם, ללכת יחד איתה לפגוש את חתנה המוצלח. כי, הבטיחה לי, הוא מלא בשניהם: "גם במצוות וגם בדולרים."

חמישה סיפורים קצרים

יוסל בירשטיין

ציורים: נורית ענבר

I

נצבתי פעם בפני דילמה כזאת: ללכת לשיעור לספרות או לחופה שלי. היה זה עוד במלבורן, אחרי שהשיר הראשון שלי פורסם בעיתון מקומי "די אויסטראלישע נייעס" (חדשות באוסטרליה), ויעקב גיליגטש, מורה מוסמך לספרות יידיש, ביקש ממני שאבוא לביתו עם כל יצירותי. משסיים לעיין במחברת הדקה, הסכים, אם כי לא כל כך ברצון, לומר לי את דעתו עליהן.

"ככה, ככה."

רציתי לדעת בדיוק ואז הוא הסתיר את ציפורן האגודל שלו, השאיר משהו בחוץ, ואמר שהחלק הגלוי, גודל הכישרון שלי. בערך מילימטר של ציפורן.

"נערי" הוא קרא לי אחרי שאמרתי לו את גילי, כבן תשע-עשרה.

הוא החזיר לי את המחברת ומשהבחין במבוכתי, שאל אם שמעתי אי-פעם על האנפסט. השאלה הזאת הגדילה עוד יותר את המבוכה שבי ואז הוא התרכז מעט והתנדב ללמד אותי את החוקים הבסיסיים של השירה ואת עקרונותיה. יתן לי סדרת שיעורים חינם אין כסף, אבל רק במוצאי שבתות, כשרוב תושבי העיר מלבורן, ואני והחברה שלי בתוכם, נוהגים ללכת (משהו כמו מולחן) לבתי-קולנוע. אך היה זה הזמן היחיד שעמד לרשותו, ולפי הבנתו, מוטב, אמר, שמשורר צעיר השואף להגדיל את כשרונו, לא יפקפק הרבה ויהיה מוכן להקריב בשמחה קורבנות על מזבח השירה.

והקורבן — הקולנוע.

אשר לי, השתכנעתי מהר מאוד והצלחתי גם לשכנע את נערתי להיות שותפה לקורבן. כל שבת — במקום קולנוע — פואטיקה.

אלא שבמוצאי שבת אחת משהו השתנה. לא הקולנוע ניצב מול השירה אם כי החתונה שלנו. לא העזתי לגלות למורה שלי יעקב גיליגטש, שאני, משורר צעיר, המתנכר למימסד, מורד במוסכמות ומתכחש למנהגים המקובלים בעולם, עומד לבצע מעשה בורגני. ולכן החלטנו, הכלה שלי ואני, שלא נספר לו שאנו עומדים להתחתן. נתחלק. באותו מוצאי שבת היא תלך לחתונה ואני — לשיעור.

בתקופה זו האנפסט כבר לא היה זר לאוזני. כמוהו — האמפיברקוס. וכמוהם — הטרוכאוס והימבוס. בשעה שהמתינו לי ליד החופה, ישבתי בביתו של יעקב גיליגטש, רכון על ספר שירים מאת לייב נידוס, משורר יידיש, שהקריב בדמי ימיו את נפשו על מזבח השירה, והצליח מאוד לזווג בשיריו אנפסטים וימבוסים גם יחד. מה הקורבן שלי, הרהרתי, לעומת הקורבן שלו, ולכן קיפלתי את המפה על השולחן, כופפתי שתיים שלוש אצבעות, והקשתי על העץ לפי קצב המלים, הברות מוטעמות ובלתי מוטעמות שבשיר.

ידעתי ששם, בבית הכנסת שבקרלטון, רובע יהודי לשעבר במלבורן, פרשו כבר את החופה וממתניים לחתן. הכלה שלי, הוריה, סבא וסבתא. חברי יוסל ברגנר הצייר ובן-דודי יוסל הגבוה. שניהם הבטיחו לי לדאוג לכך שהאורחים לא יתפזרו לפני שאבוא. יבחינו אצל מישהו סימני עצבנות או שפקעה סבלנותו, ירגיעו אותו במלים כגון: הנה בא החתן, הנה הוא בא. ואני המשכתי לי להקיש בעץ אנפסטים ואמפיברקוסים, בתקווה שיבוא יום, ואני אביא למורה שלי, יעקב גיליגטש, שיר חדש, ואחרי שיקרא אותו לא יסתיר עוד כלום — הוא ירים את האגודל שלו ואראה לפני ציפורן שלמה.

III

הרבי מקלויזנבורג, הנקרא הצנוער רבי, בא מניירורק לירושלים, אז הלכתי לשמוע את הדרשה שלו. לפני שנכנסתי לאולם, ברחבת בנייני האומה, נישא אלי יהודי בעל זקן ופיאות מסולסלות מאחורי אזניו, וביקש ממני בידיש שאתן לו הלוואה עד

שמישי יבוא.

את השטרות שנתתי לו הוא תחב לאחד הכיסים שבמעילו התחתון והארוך. הסתובב, אחז בידה של בתו הקטנה שנשארה עומדת צעדים ספורים מאחוריו, ושניהם מיהרו לכניסה הנפרדת לאולם שעל הדלת היה כתוב: נשים. הילדה נראתה כבת שבע או שמונה והוא לא יכול היה להכניס אותה יחד איתו בין הגברים. אבל הבת סירבה להיכנס לבדה לעזרת נשים וטענה בידיש:

"טאטע, כיוויל נישט אליין."

הוא המשיך איפוא להסתובב סמוך לכניסה בתקווה שאחת הנשים, מאלה שבאו להאזין לרבי הקדוש, תיקח את הבת וגם הוא יוכל להיכנס בזמן. כי הלכו ורבו הסימנים שהאולם עוד מעט יתמלא וייסגר. חסידים הופיעו ברחבה והגיעו לבניין כגלים בשחור. ריצה תוקפנית שכזו — כאילו נשלחו להתקיף מבצר, לכבוש אותו ולהרוס אותו כליל. חיפזון שכזה — כך נמהרים כששומעים שמישי בא. גם אבא שלי היה רץ כך לקראתו, לו היה נשאר בחיים. ביום עצוב אחד, אצלנו בבית, טען שאין כבר מוצא אחר ואין ברירה, משיח מוכרח כבר לבוא.

גם הרבי מקלויזנבורג טען בדרשה שלו אותו הדבר. הוא אפילו הרחיק לכת ואמר שישנם כבר כאלה השומעים את פעמיו. חבל רק שלא נתנו לו לדבר. הרש שהתמשך באולם מלא את החלל. כל המושבים אמנם היו תפוסים, כל המעברים סתומים על ידי יהודים, לא נותר שטח ריק באולם, ובכל זאת לא הפסיקו להתרוצץ.

שנינו לא ראינו את הכלה דודה שיינה ואת לייבל החתן, אף כי היה גבוה מאוד. גובה שכזה, לא פלא שחיסל את שלוש הנדוניות ששלח סבא מאמריקה, ולחופה לא נכנס. ואז חזר סבא מאמריקה עם הנדוניה הרביעית בידו. מאוד רצינו לראות כיצד מנפנף סבא בנדוניה מול אפו של לייבל ומושך אותו לחופה. את החופה הגביהו, כדי שלייבל יוכל להיכנס בה. רוב האיברים שלו עברו את המידה וגם שפתו התחתונה המוגדלת היתה עבה ורפויה. לייבל כעס ורגז, אך נראה מחייך כמו סוס. לא היינו רואים כל זאת, אלמלא הבחין יוסל בחלון מלא פרצופים. דחקנו את עצמנו החוצה והדבקנו גם אנו את פנינו לזוגיות. בעמדנו באולם לא ראינו דבר. ואילו עתה, מבחוץ יכולנו לראות את הנעשה בפנים. הלכתי במצובה מבית לבית והמשכתי להציץ בחלונות. פה ושם התגלה לעינינו נוח הררי בין שני בניינים, ורחוק באופק – פיסת ים אפור. מבעד לחלון אחד הבחנתי בזוג נעליים גדולות מאוד שלא היו מוכרות לי, אולם לפי מידותיהן ידעתי, זוהי הדירה החדשה של יוסל בן דודי, כאן הוא גר. הוא בא לקראתי גבוה כתמיד. אז, בחתונה של דוד לייבל, לא זזנו מהחלון ונשארו דבוקים לזוגיות גם לאחר שנשתיימה החופה והקהל התפזר. חיפשו אותנו בין ערימות הבגדים ומתחת למיטות. איש לא העלה בדעתו להביט אל החלון בו נראו שני פרצופים, שלי למטה ושל יוסל מעלי, הממשיכים להציץ במתרחש באולם גם לאחר החתונה.

היה לו קושי, לנהג, לסגור את הדלת הקדמית. הוא ביקש לא לעלות יותר, אבל לא שמעו בקולו ונדחפו פנימה. אחד נשאר תקוע וידו בחוץ. הנהג הציץ במראה שמעליו, והתלונן לפני עצמו על חתיכת החום שפקדה את הארץ ועל ההתנהגות המוזרה של תושביה. כשהיד שוחררה, נסגרה הדלת, והאוטובוס זז ממקומו, נזכרה האשה שישבה מאחורי הנהג, כי שכחה לרדת. היא מצאה פתח במחיצה, תקעה אצבע והחלה לדקור בגבו של הנהג, כשהיא קוראת: "רגע! רגע!"

הנהג עצר את האוטובוס, אבל האשה לא נרגעה. מבוהלת מעצם המחשבה, שהיתה נאלצת לחזור ברגל לו המשיכה לנסוע עוד תחנה, צעקה: "תראו את הרגל שלי!" והרימה את המקל שלה. בגלל הצפיפות, לא ראו את רגלה העקומה. המקל היה דק, מעץ יבש, ונראו בו סיקוסים שטיפסו עד הידית הכפופה. הגישה לדלת הקדמית היתה חסומה, ולכן החלה להידחק לעבר הדלת האחורית. "אוי ואבוי לי!" היא קראה, עדיין נבהלת שמא יתחרט פתאום הנהג, ויצא לדרך לפני שתספיק לרדת. כי הוא זירז אותה בקריאה: "גברת!", ונוסעים אחדים הצטרפו אליו בטפטוף של "גברת" משלהם. לאט לאט, כשכל האוטובוס עוקב אחריה, התקרבה האשה לקצה המעבר וראתה את הדלת האחורית, שנפתחה לרווחה בפניה. ראתה את הדלת, והבחינה באותה עת באיש שעזר לה להעביר את סלה, וקראה: "שלמה! שלמה! הארטשטיין!" ובמקום לרדת מן האוטובוס, שאלה את האיש לאן הוא נעלם זה שלושים שנה. היא לא ידעה בכלל, שהוא חי ונמצא כאן בארץ, בירושלים. איזה נס שפתאום פגשה אותו כאן, באוטובוס. היא הביטה בדלת הפתוחה ונבהלה. לא ידעה מה לעשות: לרדת ולאבד ידיד מימי נעוריה, או להמשיך ולנסוע ולסבול כאבים בדרך חזרה. והאוטובוס בינתיים הרים את קולו. הנהג הגביר את קריאתו: "גברת!" והטפטוף שמקודם הפך למטר. האיש שנקרא שלמה הביט ברגל הנפוחה של האשה, במקל שלה. על פניה נראו כתמים כהים, הדומים לסיקוסים שנראו על המקל. אחד כזה על צווארה, הצמיח שורה קשה וארוכה. "שפרה! שפרה! די שיינע. היפיפיה!" קרא האיש ביידיש, וסיפר ששם, בעיירה, לא היה גבר צעיר אחד שלא היה מוכן ליהרג עליה. הנהג החל לנסוע בדלת פתוחה. שוב עצר את האוטובוס, והאשה ירדה ממנו תחת גשם שוטף של "גברת". היא הסתובבה וקראה אחרי האוטובוס המתרחק: "איפה שוב אמצא אותך, שלמה! ווו ביסטו, שלמה'לה, ווו ביסטו!!!"

התרוצצויות, דחיפות, קטטות. אפילו מהומות מקומיות. ואז עפו כובעים באוויר. כובעים שחורים בעלי תיתורות רחבות. גם הכובע שלי הועף. היחיד בצבע בהיר וללא תיתורת בכלל. הייתי גם היחיד שנשארת בגילוי ראש. כי לא חבשתי כיפה מתחתיו, ורצתי אחריו. דווקא אז נעשה שקט באולם. הודיעו במקרופון שגם באמריקה מקשיבים לדברי הרבי וכדי שיוכלו שם לשמוע האולם החריש. ואילו אני, בריצה אחרי הכובע שלי, מצאתי את עצמי בחוץ. שתי הכניסות לאולם, לנשים לחוד ולגברים לחוד, היו פתוחות לרווחה. השומרים והשומרות נעלמו. ההמון דחף אותם לתוך האולם, אבל היהודי שקיבל ממני את ההלוואה טרם מצא אשה שתיקח את בתו לעזרת נשים והוא הסתובב עם הילדה ברחבה השוממת והחשוכה. שני המעילים שלו הארוכים גם הם היו פתוחים לרווחה וארבעת הכנפות שלהם התנופפו ברוח. משהו נשאר בזכרוני מהמבט החטוף שלי כשספר את השטרות שנתי: העיניים שלו הפוזלות, והזקן שלו הארוך, שאף הוא, ברוח, פזל לשני הצדדים. ממרחק מה, מעבר רחוב יפו, נצנצו האורות של בנייני אגד ומלון לרום, וכאן ברחבה נשמע קולו של הרבי, והקולות מהאולם שענו לו למלים שלו על המשיח: "במהרה בימינו, אמן!"

IV
לאחר החג באתי לקיבוץ מצובה שבגליל המערבי, לבקר את בן־דודי יוסל פרידמן, והסתבר לי שהוא החליף דירה. לא היה את מי לשאול בשעות החמות של מנוחת צהריים. איש לא נראה בחצר. התהלכתי איפוא בין בתי המגורים והצצתי בחלונות, אולי אבחין בחפץ מוכר השייך לו. לא ראיתי משהו מיוחד. אבל בינתיים עלו בי תמונות אחדות, שנשתמרו בזכרוני מהצצה בחלונות אחרים. אשה זקנה מרוסיה בנצרת עילית, שנרדמה ישובה על כורסה מקש, מול מכשיר הטלוויזיה. המכשיר לא פעל ועל המרקע שלו השתקפה כצללית הישישה הנרדמת. שכן אחד במלבורן, אוסטרליה, שהורד מחבל תלייה. פשט את הרגל ותלה את עצמו בביתו. ועוד מבעד לחלון – סבא שלנו, שלי ושל יוסל, מוביל את לייבל החתן לחופה. היה זה אולי החלון הראשון שנשמר בזכרוני. הפקידו אותי אז בידי יוסל שישגיח עלי באולם החתונה. הייתי אז כבן שש, ויוסל – גדול ממני בחצי שנה, אבל מאז ומתמיד פי שניים גבוה ממני. הוא החזיק אותי בכתף שלא אזוז. כאילו ניתן היה בכלל לזוז בצפיפות הנוראה. בגובה שלי הייתי מוקף בכריכים בלבד. המון בכריכים. יוסל – בכתפיים.

